

recenzije ■ *recensions* ■ *recensiones*

Boško PEŠIĆ – Danijel TOLVAJČIĆ (ur.), *Filozofija egzistencije Karla Jaspersa*, Zbornik radova, Hrvatsko društvo »Karl Jaspers«, Zagreb, 2013., 267 str.

»Zašto bi netko u 21. stoljeću proučavao filozofska djela Karla Jaspersa?« Ovo provokativno, ali opravdano pitanje postavljeno je na početku zbornika *Filozofija egzistencije Karla Jaspersa*, u prvom članku »Karl Jaspers i 21. stoljeće«, autora Alana M. Olsona. Pitanje izvire iz obnovljenog interesa za Jaspersa na svjetskoj razini, a koje je motiviralo urednike zbornika Boška Pešića i Danijela Tolvajčića »da hrvatskoj filozofskoj javnosti u prigodi obilježavanja 130. godišnjice Jaspersova rođenja ponudi zbirku kako deskriptivnih tako i kritičkih eseja o njegovoj filozofiji«. Hrvatsko društvo »Karl Jaspers« izdalo je zbornik u Zagrebu 2013. godine te u njemu okupilo neke od svjetski najrelevantnijih suvremenih interpretatora, koji su kritički prikazali »kako stoje stvari« s Jaspersom u suvremenoj misli.

Vratimo se Olsonu s kojim smo otvorili recenziju, a koji u članku pristupa temi »velikana« povijesti filozofije te pitanju koliko je Jaspers aktualan za probleme filozofije 21. stoljeća. Olson se spominje i same Jaspersove kategorijalne sheme za određivanje »velikana«, za koju tvrdi da je jedna od najzanimljivijih i najelaborira-

nijih zamišljenih shema. Treba li i Jaspers biti jedan do tih »velikana«? Nakon što se uhvatio u koštac s činjenicom i razlozima zašto je Martin Heidegger značajno popularniji od Jaspersa, Olson se okreće prema »pet temeljnih načela filozofskog života«, a pravo ona preporučuju Jaspersa kao vrijednog ozbiljne studije. Ističe i Jaspersovu »ideju sveučilišta« te smatra kako je Jaspers promišljao temu obrazovanja »s većom dosljednošću i dubinom negoli bilo koji drugi mislitelj sredine dvadesetog stoljeća«. Olson ističe kako Jaspers predstavlja ono najbolje u zapadnoj humanističkoj obrazovnoj tradiciji.

Potom slijedi članak »Aktualnost Jaspersove filozofije«, autora Lina Veljka, koji se suočava s legitimnim pitanjem aktualnosti Jaspersove filozofije u postmodernim vremenima. Autor ističe kako je Jaspersova filozofija aktualna zbog najmanje dvaju aspekata: tematiziranja »filozofske vjere« te problematiziranja odgovornosti i krivnje. Pojam »filozofske vjere« Jaspers određuje kao temelj našega mišljenja, suprotnu samouvjerenosti da već jesmo ono što bismo mogli biti. S pitanjem odgovornosti i krivnje Jaspers

se suočio nakon »najdubljeg moralnog pada njemačkog naroda«. Razlikovanjem razina odgovornosti i krivnje, Jaspers odbacuje opravdanost proglašavanja naroda kolektivno krivim, »tako da se krivnja s jedne strane individualizira a s druge strane afirmira ideja kolektivne odgovornosti njemačkoga naroda za zločine koji su počinjeni u njegovo ime«. Upravo je to, ističe Veljak, omogućilo uspješnu denacifikaciju poslijeratne Njemačke, te Jaspers nudi model koji omogućuje diferenciranje krivnje i odgovornosti za počinjene kolektivne zločine sve do najnovijih dana.

Autor Kurt Salamun u članku »Karl Jaspers i granice tolerancije« analizira paradigmu otvorenosti u predodžbi koja određuje cjelokupno Jaspersovo mišljenje. »To je predodžba koja se kao čovjekov pogled na svijet i svjetonazor ne smije fiksirati u jednoj zaokruženoj slici svijeta, kakvu racionalizam teži posredovati, nego ona mora uvijek ostati otvorena.« Paradigma otvorenosti igra odlučujuću ulogu jer je Jaspers prikazuje kao konstitutivni moment »rasvjetljavanja egzistencije kao ozbiljenja egzistencije«. U zaključnoj misli Salamun iznosi kako usprkos brojnim Jaspersovim apelima za totalnom otvorenosti ipak postoje granice i otvorenosti i tolerancije. No, te granice ne moraju istodobno značiti kraj spremnosti za komunikaciju.

Autor Boško Pešić u članku »Jaspersovo 'rasvjetljavanje egzistencije'«, prije svega, napominje kako *rasvijetliti* želi nešto dovesti u stanje trajne svjetline,

dok filozofijski rasvijetliti pojam egzistencije »u sebi održava ne samo spomenuto značenje sa svojom filozofijskom relevancijom u smislu trajno rasvijetljene egzistencije, nego i izvedeno sadrži metodološku uputu za jedno moguće filozofiranje, u ovom slučaju o egzistenciji«. Mišljenje koje želi rasvijetliti egzistenciju svoj izvor uvijek iznova nalazi u zbiljskom egzistiranju, ali, ističe Pešić, njime se ne zadovoljava. Situacije u kojima se čovjek suočava s činjenicom smrti, borbe, patnje i krivnje Jaspers naziva *graničnim situacijama* te pitanje odnosa prema njima postaje ključno: ili ignoriranje ili ulazak u njih. U drugom slučaju one postaju vlastito iskustvo. U tom suočavanju s graničnim situacijama bitak se otvara. Pešić ističe i *egzistencijalnu vjeru*, koja je temelj kasnijoj *filozofijskoj vjeri*. U tom kontekstu pojavljuje se i pitanje transcendencije. Autor naglašava kako Jaspers »ukupnost filozofijskog tematiziranja transcendentnog« naziva metafizičkom predmetnošću, a koja se iskazuje jezikom šifri. Pešić u konačnici ističe kako s filozofskom orijentacijom u svijetu »dolazi do temeljite promjene u načinu zahvaćanja vlastita bitka«, te se on pojmovno više ne može određivati uz pomoć ontologije, »nego se pronalazi kao 'osvijetljeni' prostor mogućnosti susreta s njim«.

Autor Werner Schüßler u članku »Šifra transcendencije. Je li Karl Jaspers 'negativni teolog'?« (inače izvrsno prevedenom s njemačkog jezika, kao i ostali članci na stranim jezicima za potrebe zbornika) bavi se pitanjem negativne teo-

logije. Schüßler pokazuje kako Jaspersov jezik šifri u konačnici ne *otkriva* božanstvo. Unatoč šiframa Bog ostaje *skriven*. Prema Jaspersu: »Što Bog jest, ja nikada neću spoznati. Dovoljno je *da* Bog jest.« Negativna teologija upravo polazi od određenog izvjesnog znanja da Bogu pripadaju određena stanja mudrosti, dobrote, osobnosti... Za Schüßlera to nije slučaj kod Jaspersa. Za njega tu nema govora o znanju, već je riječ o »šifriranom samorazumijevanju egzistencije«. Schüßler u konačnici tvrdi kako se ne može složiti da je Jaspers negativni teolog, iako je »Jaspersovo hrvanje oko mišljenja Boga u potpunosti prepoznato i cijenjeno«.

Danijel Tolvajčić u članku naslova »Transcendencija, filozofijska vjera i šifra 'Bog'. Neki aspekti metafizike Karla Jaspersa«, analizira metafizičku problematiku Jaspersa nasuprot strujama u suvremenoj filozofiji koje su »alergične na metafiziku«. Razmatra se egzistencija kao darovanost, upućenost na Apolutno Drugo. Transcendencija za Jaspersa nikada ne može biti dohvaćena. Tolvajčić promatra problematiku iz kuta metafizike kao metode traženja transcendencije, koja se služi »metafizičkim predmetima« potrebnima mišljenju. Tolvajčić posebno naglašava teoriju šifri za koju drži da je najoriginalniji Jaspersov doprinos metafizici. Šifra »Bog« pokazuje se kao mitski naziv za zbilju transcendencije, ali i »ime« za transcendenciju kada je kao osobe imamo potrebu susresti u osobnom obličju. Upravo u egzistencijalnoj »metafizici vjerovanja« dolazi u

prvi plan subjektivno iskustvo – spekulativno poniranje u šifre u kojima svijetli transcendencija. Tolvajčić ističe kako se upravo u neuspjehu mišljenja transcendencije, rađa »skok k slobodi« u kojem se pokazuje Bog. Tako je Jaspersova filozofija poziv na život iz filozofijskog vjerovanja, gdje filozofija preuzima ulogu religije.

Chris Thornhill u članku »Karl Jaspers i Theodor W. Adorno: metafizika ljudskoga«, u pozadini nastojanja povezivanja kritičke teorije Frankfurtske škole i nekih dijelova egzistencijalne fenomenologije, analizira zajedničke namjere i potencijalni dijalog između Adorna i Jaspersa. Tvrdi da dvojac dijeli stavove o važnim pitanjima njemačke filozofije: naslijeđe kantijanske filozofije, prirodu slobode i autentičnog života te preduvjete političkoga humanizma. Tvrdi kako Adorno i Jaspers zajednički i na sličan način pridonose debatama o sudbini metafizike te su »povezani činjenicom da se suprotstavljaju istrebljenju metafizike iz konstrukcija i analiza ljudske zbiljnosti karakterističnima za filozofske pravce egzistencijalizma i marksizma kojima su inače pridruženi«.

Autor Indu Sarin u članku »Težnja za stvaralačkim jedinstvom. Jaspers i Tagore« propituje Jaspersovu težnju za stvaralačkim jedinstvom, ponajprije kao prosvjetljenje »mračnoga doba«. Rad naglašava stvaralačko jedinstvo koje se postiže povezivanjem sa središtem vlastitog bića, s drugim ljudskim bićima i Bogom. U tom pogledu, Sarin vidi pove-

znicu između Jaspersa i indijskog mislitelja Tagorea. Upućuje i na činjenicu kako obojica naglašavaju stvaralaštvo kao ono što implicira jedinstvenost, izvornost, slobodu i transcendenciju. U zaključku Sarin tvrdi kako individualna svijest ima sposobnost obuhvaćanja Drugih na svim razinama ostvarujući stvaralačko jedinstvo.

U članku »Karl Jaspers i Ibn Arabi – prilozi komparativnoj ontologiji« autor Rusmir Šadić povezuje neke aspekte mišljenja dvojice filozofa kako bi se otkrili tragovi mudrosti koja »ne poznaje geografske odrednice ni Istoka ni Zapada«. Tako autor analizira pojmove *obuhvatnog*, ideje *philosophia parennis* ili *hikma ilahiyya*, te *Apsolutnog Bitka*. Nakon analize posljednjeg »kao bitka u kojem smo utemeljeni i na koga se odnosimo, neovisnost istog o nama i naša upućenost na njega, te nemogućnost spoznavanja Apsolutne Stvarnosti kao i proces očitovanja putem šifri...«, Šadić je pod dojmom kako su Jaspers i Ibn Arabi, iako u razlici u sedam stoljeća, »toliko ontološki bliski da se stječe dojam kako su zapravo zahvaćali s istog vrela mudrosti«.

U još jednom izrazito zanimljivom radu ovoga zbornika »Karl Jaspers i sv. Anselmo Canterburyjski. Egzistencijalno-filozofijska interpretacija ontološkog dokaza Božjeg postojanja« autor Pavao Žitko ističe kako je Jaspers pružio zanimljivu interpretaciju dokaza te izvukao Anselmovu misao iz interpretacijskih okruženja koja nisu u skladu s postavkom problema. Žitko je ujedno naglasio

i ograničenja »koja je postavila Jaspersova egzistencijalno-filozofijska interpretacija zasnovana pretežito na autentičnom odnosu s transcendentnim«. Žitko je pokazao kako je okvir filozofije egzistencije predstavljao jedan limit, no i kako je Jaspers »uspio uočiti i otkloniti povijesne pogreške zbog kojih je Anselmov dokaz često bio osiromašen za svoju ontološku težinu«.

Autor Cristóbal Holzapfel u radu »Entuzijizam i ljubav kod Jaspersa« polazi od Jaspersove postavke kako je ljubav mogućnost entuzijastičkog stava. Shvaćanje ljubavi kod Jaspersa uključuje mistične crte, koje »kao kretanje prožima sve i svatko ima mogućnost, tako reći uskočiti u to kretanje i dati se njime nositi«. Ljubav je i suprotna porivima, te ih teži uzdignuti. Ona je i bistrovidna, što je u skladu s vrijednosnim određenjem ljubavi. Tako Jaspers, tvrdi Holzapfel, uvodi novu tezu s obzirom na ljubav: »nešto cijenimo (u smislu vrednovanja) jer to volimo«. Holzapfel navodi i kako je ljubav dotaknuta apsolutnim te se po ljubavi konstituirala individuum kao takav. Ukoliko je ljubav istinska, drugoga ljubimo kakav jest.

Rad »Ozdravljajuća dimenzija *Grenzerfahrunge* u oporavku od traume« autora Brigitte Essl i Helmuta Wautischera kreće se u području posljedica traumatskih događaja koji sežu duboko u koncepciju same osobe. Napredak neuroznanosti pokazao je važnost povezivanja psiholoških promjena s njihovim fiziološkim korelatima i upravo u tom kontekstu

autori naglašavaju doprinos Jaspersa, koji naglašava kako koncept cjeline tijela i psihe nikad ne gubi svoju osnovnu značajku – jednost, koja je prepoznatljiva i apsolutna. Autori Essl i Wautischer s traumom povezuju Jaspersove ideje graničnih situacija.

Autor Ivica Musić u djelu »Filozofskom vjerom protiv scijentističke sljeparije. Jaspersova alternativa modernom praznovjerju« ističe kako je Jaspers bio mislilac koji je kritički govorio o domovima znanstvene spoznaje »nastajući joj otkriti istinski smisao«. Musić ističe kako Jaspers jasno rastavlja znanstvenu od filozofske spoznaje te se suprotstavlja onima »koji smatraju da se filozofiji može i mora dati oblik stroge znanosti«. Za Jaspersa filozofija nije hladno umovanje, već ona znači biti na putu, gdje su pitanja važnija od odgovora. Zadaća filozofije budućnosti bila bi traženje mira preko stalnoga razbuđivanja nemira, što se može ostvariti »ako pomoću nihilizma dođemo do prihvaćanja predaje, ako se postigne pročišćenje znanosti kao pretpostavke našega filozofiranja i ako um bude priznat i prihvaćen kao bezgranična volja za komunikacijom«.

Članak »Što za Karla Jaspersa znači 'filozofska vjera'? Mogućnost dijaloga teologije i filozofije u 'Godini vjere'« autora Ivana Kopreka istražuje odnos razuma i vjere, pri čemu ističe kako je Jaspers bio mislilac »koji se predao vjeri i koji je vjeru kao vjeru životom potvrdio«. Znanost dolazi do striktnih spoznaja, dok filozofija traži cjelinu koja nikada nije

dostižna. »Filozofsko je mišljenje otvorena mogućnost u potrazi za *bitkom egzistencije i bitkom uopće*.« Kao takva ostaje aktualna više nego ikada. Traženje Bitka i ljubav za Jednim, Jaspers označava filozofijom egzistencije. Autor ujedno i kritizira Jaspersov stav prema objavi, koji drži nedosljednim i problematičnim. U kontekstu dijaloga i rasprave o vjeri, Koprek ističe kako je Jaspersova misao inspirativna jer »želi sačuvati čovjekovu beskonačnost«.

Autorica Iva Mršić Felbar u radu »Recepcija filozofije Karla Jaspersa u Hrvatskoj« prikazuje ukratko presjek relevantnih hrvatskih filozofa koji su se bavili Jaspersovom mišlju i opsežnije pisali o njemu, ali čiji je opus zaključen činjenicom da više nisu među živima. Tako navodi Branka Bošnjaka, Antu Kusića, Danila Pejovića, Bonifaca Badrova, Vanju Sutlića i Stjepana Zimmermanna. U konačnici autorica Iva Mršić Felbar drži kako su se Jaspersov koncept filozofije egzistencije, ideja metafizike i kritika religije našli »na udaru većine hrvatskih filozofa i teologa čija su polazišta umnogome polazila od predkantovski shvaćene metafizike«.

Nakana koju je urednički dvojac Pešić – Tolvajčić postavio na početku zbornika, a to je »zainteresirati potencijalne čitatelje za samog Jaspersa i njegova izvorna djela te ukazati na raznolikost tema njegove misli te ih potaknuti na samostalno čitanje«, ostvarena je u potpunosti. Raznolike teme i mnogovrsni načini pristupa uspješno su dokazali kako je Jaspers »možda čak aktualniji nego u vrijeme

svoje najveće filozofske 'slave'«. Zbornik je istinski vrijedan prilog za sve one koji

žele upoznati ili produbiti poznavanje Jaspersove misli.

Saša Horvat

Aleksandra GOLUBOVIĆ, Uvod u Kierkegaardovu antropologiju, Monografija, Filozofski fakultet u Rijeci, e-izdanje, Rijeka 2013. (<http://www.ffri.uniri.hr/files/izdavacka/A%20Golubovic%20-%20Uvod%20u%20Kierkegaardovu%20antropologiju%20.pdf>)

Djelo se bavi pitanjima filozofske antropologije kroz prizmu misli i djela danskoga filozofa Sørensa Kierkegaarda (1813. – 1855.), kojega se, uz pojedine rezerve, općenito naziva »ocem egzistencijalizma«. Njegova filozofska misao predstavlja novost u odnosu na filozofsko poimanje čovjeka, a ima odjeka u pitanjima poimanja znanosti, odnosa filozofije i znanosti te odnosa filozofije i religije, osobito kršćanstva.

Metodološka usklađenost djela autorice Golubović očituje se već u samim naslovima pojedinih poglavlja koja odaju jasnoću i dosljednost sveukupnog djela pri čemu prva tri poglavlja bivaju uvodne naravi i najviše odgovaraju glavnom naslovu rada. Sljedećih šest poglavlja zadiru direktno u Kierkegaardov tekst i njegovu specifičnu filozofsko-antropološku misao. Završna dva poglavlja tiču se pojedinih aspekata Kierkegaardove misli na općem filozofskom području te njihove recepcije na užem prostoru hrvatskoga čitateljstva. Tematska povezanost pojedinih poglavlja opravdava učestalo ponavljanje pojedinih pojmova i misli, što s druge strane pojedinim poglavljima

daje svojevrsnu samostalnost u odnosu na sveukupnost djela.

Kierkegaardova misao prikazana kroz autoričin Uvod jasno otkriva povezanost, štoviše nerazdvojjivost, filozofskog i teološkog pristupa čovjeku. Dodirne točke nalazimo u teološko-antropološkim temama milosti; odnosu naravi i milosti, napetosti između antropološkog pesimizma i optimizma; antropološkom realizmu; odnosu volje/slobode i nužnosti/zadanosti; pitanju čovjekova konačna cilja u naravi i/ili Bogu; poimanju vlastite egzistencije kao dara (zadanosti) i zadatka (slobode); poimanju čovjeka kao misterija u odnosu na njegovu »nedovršenost« i »otvorenost«; etičko vrednovanje strasti i teološko poimanje »sinteze« i »misterija«.

U svim tim temama autorica uspješno predstavlja Kierkegaardov antinomičan, gotovo paradoksalan misaoni stil, što je donekle odraz njegova osobnog životnog stila i iskustva. Dok se s jedne strane bori s vlastitim iskustvom depresije, njegova filozofsko-antropološka postavka predstavlja jasno opredjeljenje za aristotelovsko-tomistički antropološki optimizam nasuprot augustinovsko-luterovskom an-